

מלאני קליין

ריצ'רד:

סיפור אנליזה של ילד:

טיפול פסיכואנליטי בילדים כפי שעולה מאנליזה של
ילד בן 10

עריכה מדעית: יעל חנין

תרגום מאנגלית: אודליה חיטרון וטל שריר וולפה

תל-אביב, תולעת ספרים, 2023, 549 עמודים.

הדר קמפינסקי שוייצר¹

ספר עב כרס זה הוא תיאור האנליזה של ריצ'רד בן ה-10. אנליזה זו לא נערכה בקליניקה הרגילה של מלאני קליין בלונדון כי אם בכפר פיטלוֹכְרִי שבסקוטלנד*, אליו עברה לגור לכמה חודשים, במהלך מלחמת העולם השנייה. האנליזה התקיימה במבנה של "אגודת המדריכות והצופות" ולעתים בדירה בה גרה, "גב' ק' לא הצליחה לפתוח את דלת חדר המשחקים מפני שמשוהו במנעול התקלקל. לכן היא לקחה את ריצ'רד למקום שגרה בו" (עמ' 181). זו היתה אנליזה אינטנסיבית של שישה מפגשים בשבוע (לעתים שבעה) ונמשכה ארבעה חודשים בלבד.

השהות הרחק מלונדון, כשעומס העבודה פחת, איפשרה לקליין לתעד במדויק את הפגישות (בספר מתועדות בפירוט 93 פגישות). במכתב שכתבה לוויניקוט ציינה, לאחר חודש אחד של האנליזה, שאומנם הרישום המלא של הפגישות מהווה נטל עליה, אך זה נטל משתלם, "הוא יראה רבים מן הדברים שאנחנו רוצים שרוב האנשים יבינו, וגם התקדמויות בטכניקה באמצעות הידע על דיכאון, אני ממש נהנית לחשוב איזה מאמר טוב יצמח מזה" (עמ' XI).

קליין בהחלט צדקה, ומאנליזה זו צמח המאמר "התסביך האדיפלי לנוכח החרדות המוקדמות" (1945), ומאוחר יותר הספר שלפנינו. זה הספר האחרון שכתבה והיא ראתה בו ספר משלים לספרה "פסיכואנליזה של ילדים" מ-1932. קליין סיימה את העבודה על הספר על מיטת חולייה, ב-1960, זמן קצר לפני מותה, והוא פורסם כמה חודשים לאחר מותה, ב-1961.

העבודה הממושכת והמאוחרת על הספר איפשרה לה להוסיף הערות מפרספקטיבה נוספת. כלומר, יש בו התייחסות שבדיעבד לטכניקה בה נקטה בעת האנליזה וגם הערות המתתייחסות לתיאוריה. כל אלו הופכות את הספר למסמך מרתק וחשוב למי שמתעניין בפסיכואנליזה של ילדים. התרגום לעברית והעריכה המדעית מצוינים. 74 הציורים שריצ'רד צייר במהלך האנליזה מופיעים בספר בגרסה צבעונית, ועל כל

¹ מכון תל-אביב לפסיכואנליזה בת זמננו.

hadarkem@gmail.com

* על השהות של מלאני קליין בפיתלוֹכְרִי אפשר לקרוא כאן: <https://melanie-klein-trust.org.uk/resources/2017-pitlochry-conference-before-and-beyond-words-exploring-melanie-kleins-work-and-influence/>

מי, מי מפציעה את מי, והרגשות שהתעוררו בקרבם ביחס למדינות על המפה (ריצ'רד ניסה להבחין ולהפריד בין המדינות הרעות לאלו הטובות), ייצגו גם את הרגשות ואת החששות שלו להיבטים שונים של אביו ואמו ולקשר ביניהם. כמו גם ליחסים בין חלקי עצמו לבין עצמם, וכמובן שאלה התבטאו גם ביחסי ההעברה.

אין הדבר אומר שהיא חשבה שהמלחמה עצמה לא משפיעה על מצבו, וודאי שראתה זאת. כפי שהיא מפרשת לו בפגישה מספר שלושים, "ש"הפחד הגדול שלו מפני המלחמה, הוסיף לדאגות שלו שמא היא ואמא יפצעו ולדאגות לגבי הפנים שלו", ובהערת השוליים היא מציינת "פחדים הנובעים ממקור חיצוני מגבירים חרדות לגבי סכנות פנימיות, ולהיפך" (עמ' 143). לכן סברה ששינוי בעולם הפנימי יוביל להתמודדות טובה יותר עם המציאות החיצונית. יש בספר לא מעט התייחסויות לקשר בין המציאות החיצונית לזו הפנימית ולהיפך, כפי שקליין כותבת בהערה השנייה לפגישה ארבעים וחמש, "פחדים מסכנות חיצוניות מועצמים כתוצאה מחרדות המתעוררות בשלבים המוקדמים ביותר, ועל כן ניתן להפחית באמצעות אנליזה את החרדה שמעוררות סכנות ממשיות" (עמ' 220).

ברובד עמוק עוד יותר קליין סברה שחרדות מסכנות חיצוניות מבטאות גם החצנה של החרדות הפנימיות, והחצנתן למציאות החיצונית היא אחת הדרכים להתמודד איתן. היא מאפשרת להבדיל בין חלקי האדם לאלה של האובייקטים שלו ולעשות סינתזה בין החלקים הטובים לאלה הרעים וכך ליצור אינטגרציה טובה יותר בעולמו הפנימי. כשהעולם הפנימי אינטגרטיבי יותר האדם מתמודד טוב יותר עם חרדותיו מהמציאות החיצונית. זו תפיסה רב-מימדית, לפיה יש כל הזמן השפעה הדדית של החוץ על הפנים ולהיפך (השלכה-הפנמה-השלכה וחוזר חלילה).

כמו כן קליין סברה שפירוש של סיטואציות חרדה פנימיות הוא הבסיס לאפשרות דווקא לעסוק בהן פחות ולפנות בצורה מסתגלת ובריאה יותר למציאות החיצונית. כשריצ'רד החל לקראת סוף האנליזה לטפס על הרים ולרכב על אופניים (פעילויות מהן נמנע עד אז), היא מייחסת זאת ליכולתו להתרחק מהחרדות הפנימיות בזכות העיסוק בהן באנליזה באופן פרשני.

קליין העדיפה את הפירוש על פני מתן אישור או הרגעה, וטענה שההרגעה לרוב אינה עוזרת למטופל להיות חרד פחות. למשל, כשריצ'רד דאג מאוד לרגל נסיעתה ללונדון לכמה ימים, היא חזרה על כך "שהאיזור שתשהה בו בלונדון אינו מסוכן באופן מיוחד (מובן שלהרגעה זו לא היתה כל השפעה). היא המשיכה ופירשה את הפחד שלו שאמא תופצץ בידי אבא היטלר, והציעה כי הפחד שאמא תיהרס מקורו הרבה לפני המלחמה, בימים שהיה ילד קטן" (פגישה שלושים ושמונה, עמ' 182).

היא פירשה לריצ'רד לא רק את החרדות מהמלחמה (בחוץ ובפנים) כי אם גם את המשאלות, "גב' ק' קישרה את המשאלה שלו לראות את העולם במצב של שלום לצורך שלו להשיב את השלום

אלה יחד אפשר לומר שמדובר בפרוייקט מרשים שהובילה יעל חנין.

כמה מילים על ריצ'רד: ילד בגיל חביון, שסבל מגיל צעיר מחרדה, שהלכה והתפתחה לפוביה חברתית עד כדי הימנעות מהליכה לבית-ס. הוא סבל גם מחרדות לבריאות לעצמו ולאמו, וממצב רוח דיכאוני והיה לעתים תוקפני. חרדותיו התגברו עם פרוץ מלחמת העולם. קליין הבחינה מיד שמדובר בילד מוכשר, רגיש ונבון, וריצ'רד מצידו שיתף כבר בפגישה הראשונה בדאגותיו ומהר מאוד התמסר לקשר הטיפולי והתייחס לאנליזה כאל העבודה שהם עושים יחד. בין השניים התפתח קשר קרוב וייחודי, "אני יודע דבר אחד – שאת תהיי חברה שלי לכל החיים". הוא הוסיף שגברת ק' נחמדה מאוד, שהוא מחבב אותה מאוד, ושהוא יודע שמה שהיא עושה איתו טוב בשבילו, גם אם לפעמים זה מאוד לא נעים. הוא לא יכול להגיד איך הוא יודע שזה עושה לו טוב, אבל הוא מרגיש את זה" (פגישה עשרים ואחת, עמ' 92). קליין, אגב, קשרה את הערתו זו לעובדה שהיא שוחחה עמו קודם לכן על מות סבתו "שעדיין חיה בתוכי", שיחה שהקלה עליו. לקליין היה גם קשר קרוב עם אמו של ריצ'רד.

ספר חשוב זה אינו קל לקריאה ולא רק בשל אורכו, אלא בשל לפחות שתי סיבות נוספות. האחת, הבחירה של קליין לפרש בעיקר את המתרחש בעולמו הפנימי של ריצ'רד למרות שהאנליזה התרחשה בתקופת מלחמה, שעוררה חרדות רבות בקרבו. הסיבה השנייה קשורה להתעקשות של קליין לפרש שוב ושוב את הסיטואציה האדיפלית ואת ביטויי המיניות הילדית, תוך שימוש בשפה ישירה ביחס לאברי המין והחיבור ביניהם.

למשל, כאשר ריצ'רד מביע דאגה "שהאוניות הבריטיות יילכדו בים התיכון אם הגרמנים יכבשו את גיברלטר. הם לא יוכלו לעבור בסואץ", היא מפרשת לו "ש"הוא דואג באופן לא-מודע גם לגבי מה שעלול לקרות לאבא כשהוא שם את איבר המין שלו בתוך אמא. אבא עלול לא להצליח לצאת מן הפנים של אמא, ולהילכד שם כמו האוניות בים התיכון" (פגישה שלישית, עמ' 23). או כאשר הוא רצה לקחת מהחדר שני דפים לבנים כדי שיוכל לצייר עליהם בבית, קליין פירשה לו "ששני הדפים הלבנים מייצגים גם את השדיים שלה, שתפקידם להגן עליו מפני אויבים פנימיים וחיצוניים" (פגישה ארבעים וארבע, עמ' 210).

בספר פירושים רבים בסגנון כזה, ובהקשר זה אסכים עם מילותיו של ג'ון שטיינר: "עליי להודות שבתחילה חשתי זעזוע נוכח כמה מפירושיה..." (1, עמ' 27). ריצ'רד עצמו סיפר בגיל מבוגר שהוא זוכר את היחס האוהד שלה ושהיה לה "עניין מוגבר מאוד באברי המין" (עמ' 523). שטיינר מצייין שקליין, א) האמינה בקיומן של פנטסיות אוניברסליות עוצמתיות אותן יש לפרש; ב) האמינה שפירושיה הם בסיס לחקירת הלא-מודע, מעין 'מחושים מגששים' ולא מייצגים וודאות מוחלטת.

קליין סברה לאורך כל האנליזה כי העיסוק הנרחב של ריצ'רד במלחמה, במיוחד העניין שלו במצבן של מדינות שונות והיחסים בניהן (מי פולשת למי, מי משתלטת על

למטופל דבר מה שהוא מרגיש שמועיל ומעשיר אותו מעוררת את החוויה המוקדמת ביותר של היות אהוב ומוזן" (הערה 1, עמ' 246). קליין עסוקה בתגובותיו של ריצ'רד לפירושיה ומראָה עד כמה הצמד 'פירוש־תגובה' מורכב ורב־מימדי. היא מלמדת אותנו להתבונן על התגובה מכמה זוויות: מה המטופל אומר, מה הוא עושה, מה הוא עושה תוך כדי שהוא אומר, מתי הוא שותק ומה המשמעות של הסכמה ואישור הפירוש. אתן כמה דוגמאות:

"ריצ'רד מחה; הוא לא רוצה שגב' ק' תגיד לו מחשבות כל כך לא נעימות והוא רוצה ללכת (עם זאת הוא לא היה חרד כל כך כשאמר זאת, ולא הפסיק לצייר). לאחר מכן שאל אם גב' ק' תוכל לעזור לו לא להיות מפוחד כל כך מפני ילדים" (פגישה שלושים, עמ' 147). במקום אחר היא מציינת שהוא לא ענה לה במילים אבל הראה לה דרך המשחק (עמ' 175), או שהקשיב ושתק "ריצ'רד הקשיב לפירוש הזה, אבל נותר שקט" (עמ' 174) ופעם אחרת "ריצ'רד נראה חרד בזמן הפירוש והתחיל לפהק; הוא התנגד בתוקף לחלקו האחרון של הפירוש, אך עד מהרה התמלא מרץ ונפתח יותר, ואישר אותו...לפתע הישיר מבט לגב' ק', אמר, 'את נראית ממש נחמד'" (פגישה שלושים ושבע, עמ' 177). לדעתה, גם הפירושים המכאיבים ביותר, אלה המתייחסים לדחפים הרסניים המכוונים לאובייקט אהוב, או כאלה המתייחסים לפחד מפני אובייקטים (פנימיים) מתים או עוינים "יכולים בכל זאת להביא להקלה עצומה...ולהגביר את תחושת הביטחון ואת התקווה" (עמ' 193).

קליין לרוב לא מרגיעה ולא מתחנפת לריצ'רד גם כאשר קשה לו. במקרים אלה היא לא פעם ממקדת את הפירוש ביחס שלו אליה. כמו בדוגמה הבאה שבה קליין מתייחסת מתוך חומר שעלה במשחק לתחושות השנאה שריצ'רד חש כלפי אָמו, במקביל לאהבתו הגדולה אליה (לאמו). בתגובה הוא אמר: "אל תגיד את זה, זה עושה אותי עצוב!" ואז קליין אומרת לו, "שבגלל הפירושים שלה, שלעתים מכאיבים, הוא מחשיב אותה כ"רשעית" (פגישה עשרים ושלוש, עמ' 107).

היא לא זקוקה שריצ'רד יאשר את דבריה או יסכים עמה, וגם כשהוא מחמיא לה היא מקשרת זאת לשינוי שחל בעולמו הפנימי. כאשר המעיל, השמלה והנעליים שלה נראו לו יפים במיוחד ו"עשויים מכסף, הם יפים מאוד...היא הסתפרה לאחרונה? או שהיא רק חפפה את השיער, כי הוא נראה שונה כל כך, יפה כל כך, כאילו עשוי כסף. גב' ק' פירשה כי נראה שהוא מרגיש שהעולם הפנימי שלו השתפר, ולכן העולם החיצוני, ובמיוחד אָמא וגב' ק' והבגדים שלהן, נראים יפים כל כך. היא הזכירה לו שביום הקודם הוא הרגיש אחרת לגמרי לגביה ולגבי החדר" (פגישה ארבעים וחמש, עמ' 211).

עבור קליין לאנליזה יש כמה מטרות, וההסכמה עם האנליטיקאית אינה אחת מהן. מטרות הטיפול הפסיכואנליטי הן לאפשר למטופל "לשלב בין החלקים המפוצלים בנפשו ובכך למתן את השפעתם של מצבי פנטסיה שונים המתעוררים באמצעות פיצול" (עמ' 304). מטרה נוספת היא שיפור היחס לאובייקט הטוב המופנם ויכולת עמוקה יותר לאהוב (עמ' 476). היא מסבירה כי כדי שתתרחש אינטגרציה בנפש המטופל על

בין בני המשפחה ולהיות מסוגל לשמור על ביטחון ההורים הפנימיים שלו – בפרט להרגיש שאָמו נמצאת מחוץ לכלל סכנה" (פגישה עשרים וחמש, עמ' 116).

מעניין שקליין, לאורך כל הספר, כתבה את דבריה בגוף שלישי (גב' ק' פירשה, ציינה, קישרה וכו'). היא סברה, כפי שהסבירה בסמינר ב־1942, כי הזמן הקצר שעמד לרשותה לאנליזה זו, שהיה ידוע מראש שתמשך רק ארבעה חודשים, הביא אותה לתת פירושי עומק מיידיים לחרדה המרבית המופיעה בפגישה. ככלל, קליין סברה שחרדה יש לנסות לחקור ולהבין ולא לדווקא לסלק. כמו כן, כפי שכתבה לוויניקוט וכפי שעולה מהפירושים ומההערות, ניכר כי היתה עסוקה גם בבניית התיאוריה שלה על הסיטואציה האדיפלית, על העמדה הדיכאונית ועל הקשר ביניהן, דבר שלבטח השפיע גם הוא על הפירושים שנתנה לריצ'רד.

יחד עם זאת, בקריאת הספר אי אפשר שלא להתפעל מעומק הפירושים, ובמקרים לא מעטים מהיכולת של קליין לבקר את עצמה או במילותיה "עבודתי הקלינית וניסיוני כמורה לימדו אותי כי חלק חשוב מן העמדה האנליטית שעל האנליטיקאי לאמץ כרוך בהכרה בשגיאותיו ובחתימה לתיקונן" (1, עמ' 60). כאשר ענתה לשאלות ישירות של ריצ'רד או כשנתנה לו לסייר בביתה "ריצ'רד שאל איפה חדר השינה של גב' ק', ואם הוא יכול לראות אותו. גב' ק' לקחה אותו במעלה המדרגות אל חדר השינה" (פגישה שלושים ושמונה, עמ' 182). לאחר מכן בהערות לאותה הפגישה: "ניתן להתווכח אם החלטתי להיעתר לרצונו של ריצ'רד לראות את חדר השינה שלי נכונה מנקודת המבט של הטכניקה. עם זאת, לעתים קרובות נוכחתי שכאשר ילד מגיע לביתי ומבקש לראות את החדרים האחרים, יהיה מועיל לתת לו לראות אותם פעם אחת" (הערה 1, עמ' 186).

כך גם ביחס לפירוש כזה או אחר, למשל בהערה 3 לפגישה שישים ואחת (עמ' 308) היא תוהה אם היה נכון לפרש את תחושת הרדיפה של ריצ'רד בעת שחש עצב, איכפתיות ודאגה. פעמים רבות התשובה לשאלות אלו מתבססת על מצב רוחו של ריצ'רד מאוחר יותר בפגישה, כפי שאדגים בהמשך. הקשר החם והקרוב, "תמיד היא הפגינה יחס אוהד" (עמ' 522) והפירושים הם לב התהליך האנליטי לפי קליין. הפירוש מיועד להקל על המטופל על־ידי חשיפת החרדה והפנטסיה הלא־מודעת וההכרה בהבדל שבינן לבין המציאות, וכן זה הכלי ליצירת מגע קרוב עם עולמו הפנימי הלא־מודע של המטופל למען השגת שיתוף פעולה עמו, "כאשר הקשב של המטופל נודד וההתנגדות חזקה מאוד, ניתן להביא לידי שיתוף פעולה רק באמצעות פירושים" (פגישה שישים, הערה 1, עמ' 303).

יחד עם זאת, היא מכירה בצורך להתאים את נוסח הפירוש ואת עיתויו למטופל: "תוכנם של פירושים, והרגע שהם ניתנים בו, משתנים ממטופל למטופל על פי החומר המוצג והמצב הרגשי הנתון" (פגישה שנייה, הערה 4, עמ' 18). פירוש החרדה העמוקה הלא־מודעת "מעניקה לו (למטופל) את התחושה שהוא מובן ולכן מחייה את התקווה" (עמ' 98), ובמקום אחר, "העובדה שהאנליזה מסרה

ביחס לשינויים אצל הילד או מקבל מידע רלוונטי אחר, הדבר יכול לעזור לו לפרש באופן שלם יותר, לעומת זאת, אם יתייחס לשיחות עם ההורים לעתים קרובות מדי, הדבר יעורר את תחושת הרדיפה של הילד" (פגישה שישית, הערה 3, עמ' 35).

קליין נחשפת כאן כאנליטיקאית פרקטית, אנושית וגמישה הרבה יותר בהשוואה לדימוי הנוקשה שדבק בה.

כאמור, האנליזה של ריצ'רד היתה כבר מראשיתה מוגבלת בזמן ולכן הפרידה העתידית נכחה כבר מההתחלה, עובדה שכפי הנראה הקשתה על שניהם. ריצ'רד ביטא לאורך האנליזה את הפחד שלו ממותה של קליין וסביב נסיעתה הקצרה ללונדון במהלך האנליזה, "ריצ'רד שאל אם גב' ק' אמרה לאמו מי יוכל להמשיך את העבודה אם היא תמות. גב' ק' ענתה שכן" (פגישה שלושים ותשע, עמ' 187). כמו כן הוא הביע מידי פעם את התקווה שיוכל להמשיך באנליזה עם קליין גם בעתיד. מאוחר יותר לקראת סיום האנליזה קליין מזהה את ההחלטה של ריצ'רד, במודע או שלא במודע, "לסיים את האנליזה בצורה ידיונית – באופן שלא יקשה מדי גם על האנליטיקאית" (עמ' 467). קליין חושפת כאן גם את הקושי שלה עם הפרידה המתקרבת "לאורך כל הפגישה ריצ'רד נלחם בכל כוחו בדיכאון שלו וניסה שהפרידה לא תהיה קשה מדי עבורו, וכפי שנדמה היה שהרגיש גם עבור גב' ק'" (עמ' 475).

בפגישתם האחרונה ריצ'רד הרבה לשחק בשעון ולאחר מכן ביקש מקליין לשבת לידו ורצה לגעת בה "גב' ק' פירשה את רצונו לגעת בה, וזאת לא רק משום שהיה ברצונו לטפח אותה, כפי שנהג בשעון, אלא משום שנראה לו שאם יגע בה הוא יוכל לקחת אותה לתוכו בצורה טובה יותר, ולהשאיר ולשמור אותה שם" (פגישה תשעים ושלוש, עמ' 474).

בשלב זה גם הקוראת הכותבת כאן חשה לחלוחית בעינה, וצער על הפרידה של הזוג הזה, בת ה-60 נפרדת מבן ה-10, וצער על פרידתה שלה מזוג זה בהגיעה לסוף הספר. ריצ'רד וקליין הלכו יחד לכפר, פעמים רבות היו עוזבים יחד את חדר המשחקים וצועדים לכפר זה לצד זה, "גב' ק' הלכה עם ריצ'רד לכפר, אבל שם הוא נפרד ממנה במהירות ואמר ש-הוא מעדיף שלא תראה אותו עולה לאוטובוס" (עמ' 475).

בקריאה ראשונה ספר זה עשוי להבהיל, אולם קריאה חוזרת ומדוקדקת מעוררת הכרת תודה על ההזדמנות להיחשף לחומר פסיכואנליטי עשיר תיאורטי וטכני מחד, ואנושי כל כך מאידך; מתעוררת התחושה שנמצאים בדיים טובות. ריצ'רד הבין זאת בשלב די מוקדם באנליזה שלו, "הוא פנה שוב לציור ושאל אם צריכים הרבה ניסיון ולימוד כדי להיעשות פסיכואנליטיקאי. גב' ק' פירשה שייתכן שהוא רוצה להיעשות כזה. ריצ'רד אמר בספקנות, אולי, לא, הוא מעדיף שגב' ק' תעשה לו פסיכואנליזה" (פגישה שלושים ושתיים, עמ' 154). ריצ'רד צדק.

ספרות:

- קליין מ. (1936). על הטכניקה. בתוך: הרצאות מאת מלאני קליין. תל-אביב, תולעת ספרים, 2023.

האנליטיקאי "לעקוב מקרוב אחר החומר ולתת בפירושו משקל נאות ומדויק לדחפים הרסניים ולתוצאותיהם. בה בעת, אל לו להזניח עדויות ליכולת לאהוב ולמשאלה לתיקון כאשר הן מופיעות בחומר. אולם הדבר שונה מאוד מהרגעת המטופל באשר לדחפיו ההרסניים" (עמ' 304).

לגבי המשאלה לתיקון, עולה התייחסות מעניינת מהדוגמה הבאה: באחת הפגישות (פגישה שישים ושתיים) ריצ'רד ליכלך באלימות את החדר במים ובפיח מהתנור, היה מודאג מכך והודה לגב' קליין שניקתה אחריו. למחרת (פגישה שישים ושלוש) הוא פנה שוב לתנור והפעם ללא אלימות וביקש לנקות את התנור מפיה ועשה זאת ביסודיות בעזרת מברשת. ריצ'רד ליכלך את ידו ואת הז'קט שלו בפיח, "הוא אמר, בלי להתרגש יותר מדי, שבזמן שמנקים אין מנוס אלא להתלכלך" (עמ' 316). קליין, בהערה לפגישה זו כתבה: "התובנה של ריצ'רד באשר להכרח להתלכלך אם ברצונו לנקות משהו נראית לי בעלת משמעות. כלל התפתחותו בשלב זה הראתה הפחתה בהאדרה, התקדמות בגיבוש, ובשל כך יכולת רבה יותר להכיר ביכולתו של אדם להיות טוב בלי להיות מושלם" (הערה 1, עמ' 318). זוהי בתמציות מהות התיקון הקלייניאני.

בהמשך לכך, במקום אחר, מעניין ומרגש לראות את החופש שקליין מאפשרת לריצ'רד, כחלק מתפיסת עולמה הטיפולית "ריצ'רד שאל האם לא הפריע לגב' ק' שהוא אמר לה דברים נבויים? האם יפריע לה אם הוא יקלל? גב' ק' חזרה ואמרה שהוא חופשי להגיד מה שעובר בראשו ולהשתמש בכל מילה שעולה בדעתו" (פגישה שלושים, עמ' 142). חופש זה שקליין מבקשת לאפשר לריצ'רד הוא גם החופש שהיא נותנת לעצמה ומייחלת לכל אנליטיקאי, כפי שהדבר מתבטא גם בהרצאותיה על הטכניקה בהתייחסה לחירות, לדמיון ולשפע הדימויים עליהם מתבסס האנליטיקאי, "אנליטיקאי עם נטיות מקובעות-אובססיבי-לא טוב" (עמ' 62).

בקריאת הספר פוגשים סוגיות רבות המאפיינות טיפול בילדים וניתן לראות שוב ושוב את הגמישות והיצירתיות של קליין מול מקרים אלה. למשל, ביחס להפנית שאלות אישיות ישירות למטפלת "עלינו לקחת בחשבון שסקרנות של ילד מתבטאת באופן ספונטני הרבה יותר מזה של מבוגר, וכן שילדים מצפים לדעת, בתור דבר טבעי הרבה יותר, למשל אם לאנליטיקאית יש בעל, או ילדים או איך נראה הבית שלה" (עמ' 186). יצירת מגע פיזי "הוא קרא בהתרגשות לגב' ק' שתבוא ותביט איתו החוצה, ואז ביקש ממנה לאחוז בידו בזמן שקפץ למטה" (עמ' 319), חיטוט בתיק של המטפלת "ריצ'רד הוציא אז מן התיק של גב' ק' כדור גדול עוד יותר, ושיחק בו.." (עמ' 318), רצון לצאת מחוץ לחדר, "ריצ'רד יצא לגינה, וביקש מגב' ק' לבוא איתו, ונהנה מאוד מהשמש ומן 'האזור המקסים', הוא אמר שהוא מרגיש שמח" (עמ' 46), ליכלוך החדר, הזזת פגישות כדי לפגוש חבר, והקשר עם ההורים. בעניין אחרון זה קליין עסוקה בשאלה כיצד לנהוג עם מידע שניתן לה מההורים שלא בנוכחות המטופל. "על האנליטיקאי למצוא חומר משלו מן הילד, אם כי לפעמים, אם הוא בקשר עם האם ומעודכן